

ՅՈՒՑԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱՆՐԻԶԻ

**Յոսցակ ձեռագրաց Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն
Ղալայի Կամ Բերդաթաղի:**

($\tau_{\text{exp}} = 2 \times 10^{-12}$ s)

49.

ՄԵԿՆ. ՄԱՏԹԵԻ, ԴԷԻԻԹ ԱՆՅԱՂԹ ԵՒ ՏՕՄԱՐ

02 = 1631.

ԹՈՂՈՂԱՅԻՆ 337 (Հսկանական 336, քայք 6 Նիս):
 – ՄԾԵՈՒԹՈՒԹԻՆ 20,5X15X5 սմ.: – ԳՐՈՒԹՈՒԹԻՆ
 երկրակ, խոսքանակեր 16X4,5 սմ. իսկ էլ 265-324
 մասիակ: – ԳԻՐ Նօսր. Թնայսր սնկ. վնասողները,
 սկզբնատողներ և սկզբնատաները կարողի. տող 29:
 – ՆԻԹԹ Թուրք: – ԿԼԶՄՔ կաշեզատ տախտակ. որմէ
 միայն վերջին կողը կը մնայ: – ՄԱՐԿԱՆԻՍԻՅԵՐ ՊԼԵ-
 ՎԻՆԻՍԻՆ գրգիկ վերջը երկու թերթ, երկաթագիր ուն-
 տարանի մէջ մատորդ: – ԼԵՎԿԱՆՄԱՆԵՎ սկիզբն մէկ
 երկու թերթ փայլակ, կաշմի առաջին կողը թրկակ. մա-
 ցիալը մացոր է: – ԴԱՏԱՌԻ ԹՈՂՈՂՄԸ էլ 292ա, 313բ,
 322բ և 336ա: – ԼՈՒՄԱՆԻՑԼԵՄԱՆԻՍԻՆ Ի գարդաղակ
 գրգիկ լեւ. եղածմանի ալ միայն ուղտաճոճոճ: – ԳՐԻՃ
 Ներկիցից կարապետ երէց, իսկ վերջի 325-335 թեր-
 Թերթը Նքաստաթից. Ներսիս վառարպետ, որ զգրիկ
 տասնոցն է: – ՏԵՎԷ Բերդա (Հայէկ): – ԹՈՒՆԿԱՆ
 ՌԶ = 1631 և ՌԶՁ = 1633: – Չնուագիրս այսմ ալ
 ցատկական Դաւիթ Եաճօցեանի:

2եռագիրս կը պարունակէ. 1. Գրիգորի Աշակերտի եռամեծի եւ տիեզերալոյս վարդապետի. ԹՆՀաննու Որոտնեցի Հաւաքեալ Զբաղածոյ Մեկնութիւն սուրբ Եւտարանին Մասովէոսի: Բաւոր վեց հատ, իւրաքանչիւր Հատորին սկիզբը լրանւի. էջ 1առ—264բ:

2. Հարցումն Թրեւալի եւ պատասխանի Մովսէսի Հայր քերդողի եւ գաւթի անյաղժ փիլիսոփայի Հարցումն: Էակք ք են ի ընելթեանցն քի... 266ա-274ա:

3. Դաւթի մեծի եւ աշաղճի փիլիսոփայի ընդդէմ առաքելութեանցն շորից պիտ հոնի իմաստակի. եւ սահմանք եւ արամաբանութիւնք իմաստասանութեան: Ամենայն զար տանջելի, ոչ զքեզնջեալ անապական. ոչ զքապականացու անեղ...
էջ 274ա — բ:

4. Մեկնութիւն բանից Գաւթի փրկածսիւնի
Որ է քի կատարումն շորին առաի Որ վասն սահմա-
նացն իմաստութեան առաքեալ Կերսեսի եղբոր
կաթուղիկոսի Հայոց Գրգորի, քի խնդրո՞ր որումն
սիրովդ իմաստութեան. ԶԽեղիք Տոգեւորական
Հաւատարմ եւ սիրով... էջ 274բ - 281բ:

5. Դաւթի փրկութեան էակաց գիրք. Ի քանիս բաժանի էակն. կամ յոր երկակն. ի գոյացութիւն եւ ի պատահումն... էջ 281բ—291բ.

6. Տօմարադիտութիւն. էջ 292բ—324բ:

7. Քարոզ վարդապետաց ի բան մարգարէին
ԴԱԼԹԻ որ ասէ. Գաւազան զօրութեան առաքնացէ
քեզ դէր իմ... էջ 325ա - 326ա:

8. Վասն աստիճանաց վարդապետութեան
թէ որքան է կամ որպէս ստանալի է դաստիճան

վարդապետութեան: Ասէ աւետարանիչն Ղուկաս
թէ եղեւ... էջ 326ա—331բ:

9. Անվերնագիր կտակ չարչարանաց Յիսուսի.
«կսած է այսպէս» եւ թէ դք երթեալ եւ տա գն-
ընտանեաց նորա... էջ 332ա - 335ա:

ՅԵՇԱՆՍԵԼԱԿՐՈՒԹԻՒՆԷ. ԻՆՔ. ՏՐ. Խ
Է. ան զսկեալս իմ դու կորսն) Ազնեա հոգի նր ան
ճշարտութեամբ քննութեամբ իմն զի թէզ հասկց ամեն
վերջի:

Անդ. Աննան Ձբ հոգիդ ան ճշմարիտ օգնեա
լինձ տկարիս:

Էջ 10ա (օտար գրչե). Ի Թղին ածծգ հռչիս ը,

Էջ 26ր. Եւ վայր է ինձ սուտ քրիստոնէիս. որ
իս եւ գծվա ոչ:

Էջ 167ա. օրինակն արկւածիւ էր վն այն
տեղն թաղի:

Ի Էջ 231-ում. եւ զիւս յիշեալն ի բարիս

[illegible]

Ի՞նչ 265Թ (այլ գրվե՛լ) Գրե՛մ. 'ի Թ՛վին հայոց. առհնձ. (= 1694) գործասան վիճեալի ժաղացի քրիստոնէից զորքն, եւ եկեալ. գ՜ն առաջ. եւ մծաւ ատեալգլուս. առեւ. զ ասորքի կզգին. որ եւ զարմանալի կզլլէ. եւ բռնութի՛ն առին ի Թո՛ւրքաց. եւ բլա՛ գեթն արարաբն. որ ամանց ասի ինչ ընդ. աղայ եւ անխի՛ տարաբն. եւ այնչափ զորացանք մինչ ընդ հարակաւ արաբն զե՛մ կզգին. նայ եւ ի գլխորու եւս. ի գէտայ խաւաւս առ խո՛ւ ի Թգիլի՛ն հարակաւ. այսիցե՛ն ի գովուսկէն որոյց յի՛րի օգնեալսն. քն ԶԵ՛մ մըբ:

(Անդ) Իրիճ, Ի ԹՎին ասխդ. շինեցաւ. քր Թու-
մայի առաքելոյն եկցոյն. աղուէնաց վանաց. որ է ա-
թուս մեր: Ի սոյն ամի մեռաւ. շահայեմանն էւ
Թգււոց առ թան հոստենն:

Ի՞նչ 29-ը. Զմեղաւոր եւ զանաւորան գրիւն. զճգաւ եւ զգիշիւ. զԹափուրս, լամբ բարեաց, եւ զգար-
թամս չարեաց. զմեղքը զաւանձեալս. զգարապետ փռուն
գրիւն. աղաւթմ յիշեալ ի տը, եւ թողու թի՛ մեղաց
Հայրեւել. յայրեւեմազ արարէնք. որ եւ նալ յաւան
ամեն. յարդ՝:

Էջ 307ա. Եւ զսակաւ աշխատողս մինդ հայր
մեղայիւ յիշեցէք 'ի մարբափայլ յաղաւթս ձեր զա-
նարտան գրէյս. եւ անձ զձեզ 'ի բարին յիշէ. ամէն

ԷՆ 33 Գ. Գրեհեմ ձևաժամ մեղադրանք գրել էր՝այն անձանք վրդ՝դր արեւաստանը Ներսէսի ի մայրաքաղաքը բերիւր ի ճոյսանեալ իւր նմանեալ եւ իւր քաւասանեալ եղեկեղեկ, յաւախն անք ճրարուտաթիւն զմեզն զարթողիտեղ արեւաստանը որ ի կրիկիւր թէ՛ չհայցւց. Եւր. մաբս ամառ ի թիւ. Գիւնեցեք ի մաբսաբիւլ յաւախն ձեր օրդեան ընկեցիցիւր նմ որդի յաբիւլ չանգեմք մերցիւր ճաւատանցիւր ի քն արաշմբմ:

ԷՆ ՅՅԻՐ (այլ գրչէ)․ յշտի է զայս մաթէսի
Աւարնի մէկնիցս Դանիէլ եպնին իարապերդեցի է

օրհնեալ զինքն մեխրաթաղեցին որ և թողն տէր ներսեայն աշխ յի իւրեանն վայելուցն առջէ մինչեւ ի մաւրանաթայ ի թուին հայոց Ռ երկու հարեւր թ նշոյմմ բերի մանոյ թ. առ. դրանն ո՞ք իրից նր մանկանցն:

Էջ 336 (այլ գրէ) յորժամ թվականն հայոց աճել էր, հերթայեցոց թվականն. Է. դ. ի՛նչ էր. իսկ արարացոց եւ մանկեղանացոց թվինն աճիլ էր. Ֆռանկաց թվականն ա. դ. իսբ էր. յուշաց թվականն աճիլ էր. ասորոց թվականն ա բժ ժի չորք էր. եգիպտացոցն թվականն աբժ. լգ էր. եթովպացոցն թվինն. աճիլ էր:

(Անգ.) Ի սոյն ամի յորժամ հայոց թվականն էր աճել. նաւասարգի ամին հայոց. որ նոր փոխեցաւ լգ. ագգն Ֆռանկաց զօրացեալ ի քէ առին զԵԻՆԵՂԻՔ քաղքն. ի տաճկաց. եւ բարձրացաւ եղլիւր իային քի:

50.

ՀԱՄԱՌՈՏ ՈՐՊՈՒՅԹԻՆ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ

1820.

ԹՈՒՂԹՔ 73. Նշանակուած եւ գրուած են էջը 131. մասցեալ 15 էլը զատարկ: — ՄԾԺՈՒԹԻՆՆՆ 19X12X1 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՆՆՆՆՆ միասին, կանոնաւոր: — ԳՐԻՎՆՈՐ. Թանաք սեւ: — ՆԻԻԹԺ Թուղթ: — ԿԱՋՄՄ խաւարարտեայ, նոր: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ նոր եւ մարուր: — ԼՈՒՍԱՆԵՍԱՋԱՐԻ եւն լկան: — ԳՐԻԾ՝ Յովհաննէս. տէջ Տփիլիսեցի Ստեփաննոս տնայկապոս Մոսկրեան: — Թուական 1820: — Չեռագիրս այժմ կը պատկանի Տիկին Նրանուհի Գորոշեանի:

Մատենան է. “Համառօտ Որպիտութիւն եկեղեցւոյ, աշխատասիրեալ եւ համաժողովեալ ի սրբոյ անտարանական վարդապետութենէ պարզ եւ զիւրիմաց ոճիւ: Հարգարեալ ի Մարգար Զաքարիայ Խաչիկեցի երեւանցւոյ... յամի տուն ուղղթ. եւ մեր ումից. յունի. 20. ի Սանկտ Պետրբուրգ. Այժմ՝ քնդօրինակեալ ի նոյն գաղափարէ ի վայելուցն տփիլիսեցւոյ Ենովքեան Ստեփաննոս հեգաւ-Տաթրոյ արհիւսպանն եպօր. ի յովհաննէ նաւաստէ 1820.”

ԹԵՀԱՆԵԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ:

51.

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Յ Ո Ւ

ՌՔՁԻ — 1738:

ԹՈՒՂԹՔ 377: — ՄԾԺՈՒԹԻՆՆՆ 16X11X4 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՆՆՆՆՆ միասին կանոնաւոր: — ԳՐԻՎՆՈՐ նոր. Թանաք սեւ, վերնագրերը, սկզբնականներն ու սկզբնատառերը կարմիր, անգարդ. տող՝ 26: — ՆԻԻԹԺ Ուղղթ թուղթ: — ԿԱՋՄՄ ինկած է: — ՄԱԿԱՆԱԹԺՍ ՊԱՆՈՒՄԱՆ լկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ կազմը փրթիկն պատմաւս սկիզբէն եւ վերջէն Թերթեր կը պակսին. բայց մնացեալ մարուր եւ նոր: — ԴԱՅԱՐԿ ԹՈՒՂԹ եւ լուսանցազարդ լկան: — ԳՐԻԾ՝ Աբրահամ վրդ. Պալանթեց. տէր զրիշը. տեղ Նրուսաղէժ. Թուական ՌՔՁԻ — 1738: — Չեռագիրս այժմ սեպականութիւնն է Դաւիթ Շահգեղանի:

Մատենան է Ժողովածու, որուն պարունակութիւնն է:

Առտաւածաբանութիւն, որմէ միայն վեց գլուխ կրցեր և արտագրել “գողութեամբ առեալ զորինան, Գլուխ Ա պական թերթերուն մէջն է: Գլուխ Բ. Թաղապար թէ է Առտաւած, պիտիք հարկաւոր և առաւել: Գլուխ Գ. Եւ անկար լինի ամենեւին հակ սորին: Գլուխ Դ. Թաղապար թէ մի է սկիզբն: Գլ. Ե. Թաղապար թէ է երբորգութիւնն նր Առտաւածութիւնն: Գլ. Զ. Թաղապար թէ երբորգական անձանց մին մարմնացաւ. էջ 1ա—48ր:

2. Բանք իմաստասիրականք եւ ձեռարանականք համառօտար... իհայի Ստեփաննոս բանասիր: Աբրահամ և առաւելն օրինակ հաւատոյ. էջ 49ա—118ր:

3. Վանական վարդապետի տաացեալ յաղագս խնդրոյ Պետրոսի. Ուրախացի պատկ: Վճարութիւնն ի մարդս ոչ թէ յօրինացն պատուիրէլոյ եւեթ են... էջ 1:9ա—124ր:

4. Վարդանայ վարդապետի ի խնդրոյ սարգոս. յանթաւամ ծաղկն: Թագաւորեալ նր եկեղեցի ձեռաբար հրաման տայ... էջ 125ա—133ր:

5. Եղեղի ձեռնմաստ վարդապետի եւ անյաղթ փրիտփայի տաացեալ ի հայր մեր յօր յեկինսոյ... Ուրպէս պարզ բնութեամբ եւ առաւել ունի զարմբութիւն... էջ 183ր—140ա:

6. Ի բան Աւետարանին որ ասէ բանն մարմին եղեւ. ի Տէրաւոր վարդապետէ Հայոց տաացեալ. Ուրպէս օրէն է հրոյ մշտաւարժ գլուխ... էջ 140ա—147ր:

7. Ի Տէրաւոր վարդապետէ տաացեալ ի բան Սաղմոսին որ ասէ. Ուրպէս զի մեծ են գործք քո տէր. Չեռքս անաւելի իմաստից հոգւոյն եւ զգործս անպատմա... էջ 147բ—157ա:

8. Ի Տէրաւոր վարդապետէ տաացեալ ի բանն Զաքարիայի. Ուրախ լըր յոյժ գուռար Սիրնի. եւ քարոզան գուռար Եմի. Այս թագաւոր քո քայ առ քեզ արդ: Պայծառ եւ հրաշալի է մեզ տեսն... էջ 157ա—164բ:

9. Հոգմ օրինակի Հոգին Սուրբ: Դաւի վանն նրբութեան, զի նուր եւ անօր է... էջ 164բ—166բ:

10. Թաղապար սրբոյ Երբորգութեան քարոյ ի բանն Եսայանու. Հոգի է Աժ. եւ երկրպագ: Չեռային անեղ էւթթիւնն ք անձինք եւ մի բնութիւն... էջ 167ա—169բ:

11. Ի բանն Պողոսի եթէ հաւատաւ պարտ է թէ է Աժ. հաւատանպարտութեան օրինակ յերից իրաց ուսուցանէ... էջ 169բ—174ա:

12. Ի բան Աւետարանին որ ասէ. Ապաղիարեցէ զի մերեալ է արքայութիւն երկնից: Դաւի տեսցաւ թէ զինչ է ապաղիարութիւն... էջ 174ա—178ա:

13. Քարոզ իայի. ի բանն Պողոսի որ ասէ. Չեռա իայինի կորուսելոյն յիմ: Չարարանք եւ մահ՝ Բրիտանի... էջ 178ա—182ա:

14. Քարոզ Դանիէլի մարգարէի Դանիէլի գրոցն մարգարեականաց թէ Հին Աթոքականաւորացն ճառաւ. Դ լոյսն ամսամայց ի մէջ անեկեղոյ... էջ 182ա—189բ:

15. Թաղապար պարզ բան ինչ. Այս որ հաւատաւ պարզի, այլ զարժեմ աղանդի... էջ 189բ—191բ:

16. Սըյ. հօրն մերոյ Եսայանու քնի կրօնաւոր Դամասկոսոյ Թաղապար անհասանելիութեան Առտաւածոյ. եւ թէ ոչ է պարտ քննել եւ ինչպիսի զոր ոչ է առեալ մեղ ի մարգարեկոյն եւ յաւարդոյն: Չեռ ոչ ոք ետես... էջ 192ա—221բ (Բոյրք 18 գլուխ):

17. Բանք ինչ համառու է վերայ վարդապետական գաւազանի. Ձի երբեմն ամենաբարձրն ինձ... էջ 221բ—222բ:

18. Բան ինչ թէ ոչ է պարտ զիրեն արձակել. Ձի երբեմն ոմանք ի սպառնկեցող... էջ 223ա—226ա:

19. Ի քէն է ոչ արբիւր կենաց. սակո հոգոյն սրբոյ: Ամեն իմաստունք թէ պարզ գոյացու թիւնն... էջ 225ա—226բ:

20. Ի տաթեանցոյն յազգաց տապանակին եւ սք լծածնին: Արի տէր ի հանգիստ ք... էջ 226բ—228բ:

21. Համառու հաւաքումն յազգաց հոգւոյ եւ զօրութեանց նորին: Ասէ Արիստոտել ի գիրս... էջ 229ա—268բ:

22. Յաղաքս մեծութեանն Մարիամու միշտ կուսին մերն Աստուծոյ. Որք խորհրդաւորք եւ գեղեցիկք այն բանին... էջ 274ա—280բ:

23. Յաղաքս ցաւոյն եւ ցաւակութեանն Մարիամու կուսին յորժամ կայր մերձ առ խաչին Յիսուսին ի Գողգոթայ: Ցաւ առաւել գառնագին եւ նեղութիւն առաւել սաստկագին... էջ 280բ—26ա:

24. Յաղաքս Անարատի յղութեան մերն Աստուծոյ. Ոմն վարդապետ Մարիամու կուսին... էջ 286բ—294ա:

25. Յաղաքս անհնոյ զգործութեանն Աստուծոյ ի զղեւնն մեղուսորին: Հրեշտակական վարդապետն սքն թոճաւ... էջ 294ա—295բ:

26. Յաղաքս խաղաղութեան եւ բարեպետի զոր պատճառի ի քրիստոնէայն: Հաղաւաքիտ եւ խորհրդաւոր մակագին... էջ 295բ—299բ:

27. Յաղաքս թէ պարտեմք փախչել ի պատճառ մեղաց. ի՞նչ ցանկամք մեղք եւ պահել ի շնորհս Այ. Գրեւ պայծառ արքայն եւ սրբագոյն մարգարէն... էջ 229բ—304բ:

28. Յաղաքս զօրութեանց աղօթից եւ իւրոյ թէութեանն: Եթէ ոչ պարտիմք ոչ սակաւ գեղեցիկ... էջ 304բ—313բ:

29. Լուսարուք զմի այլ գրամանկուսն սրբոյն Յոհաննու Ոսկերեւոյնին ի վերայ Նորոյ բանին որ ասէ թէ Նոքա այսինքն մարդիկքն յամառելովք... էջ 314ա—319բ:

30. Յաղաքս ծանրագուծի գծաւարութեանն զոր գառնու առ Ած խտաղեցալ մեղաւոր ք: Մեղքածութան ոմն խտելով... էջ 319բ—328ա:

31. Յաղաքս անարատի յղութեան մերն Աստուծոյ: Հանդէս վեհութեան, գերադանցութեան... էջ 328ա—333բ:

32. Յաղաքս հոգեւոր եւ մարմնաւոր գեղեցկութեան մերն Աստուծոյ. Եղեցական գեղեցկութիւնն այսուրիկ... էջ 334ա—310ա:

33. Յաղաքս խորագուծի իմաստութեան մերն Այ. Միանգամ յառաւադրեցաւ ի յԱթին մայրն գիտուն... էջ 340բ—341բ: Երբեք իբր շարունակութիւն պէտք է կարգով էջ 269ա—27ա: սխալմամբ այսպէս առաւջ գրուած:

34. Ի սաղմոսի քաղ—ածուէն: Տասնադէս սաղմոսարանաւ ի նայն օրհնութեան... էջ 341բ—347բ:

35. Ի սաղմոսի քաղ—ածուէն գրեալ եղեւ: Տեր թագաւորեաց, զվայելութիւն զգեցաւ... էջ 347բ—344ա:

36. Յայլմի ի բանն. պահեաց զբառասուն տիւ եւ զբառասուն գիրքեր. տպա քաղցեաւ: Ասէ յոր: Թէ կեանք մարդոյ պատեալովք է... էջ 344ա—344բ:

37. Որպէս արիւթան ի ջրնն տեսանի, այսպէս ստեղծեց ի ստեղծութեան... էջ 349ա—350բ:

38. Հաւաքումն սակաւ ի գրոյն Փրիւնի: Գլուխն մտաց տաճար է... էջ 350բ—351ա:

39. Գրեւորք նիւսաւոյն ի գրոց կուսութեան, Մնափառութիւնն հնչուութեան սկիզբն է... էջ 357ա—357բ:

40. Ի բանիցն սրբոյն Գրեւորք լծարանի. Մովսէս վասն Փարաւոնի նմ: Բայց այժ ծառայ է... էջ 358բ—369բ:

41. Սրբոյն Աթանասի աղբթանգրացոյ թուոյն յաղաքս հոգւոյն: Ձի ի՞նչ ուղղակի խորհէին սակաւ բանին... էջ 369բ—376ա:

42. Բանութեանն Աստուծոյն: Անուանք յետոյ գտեալ են... էջ 375ա—376ա:

43. Ի բանիցն սրբոյն Ռեթեֆոնի: Ամենեղան պատճառ եւ թողական յի նմութեան... էջ 376ա—377բ (գրեւորք կիսաւ):

ԳԻՆԸՍԱՐԱՎԳՐՈՒԹԻՒՆԻՒՄ. Էջ 4բ. Էս կղակատես խղճուի պանդոյր. արբահամ իբր բանի սպասաւորս պալատիցի. միարան նոյն Յակոբայ՝ գործութեամբ ասեալ գործիւնին՝ սակաւ այն փութիւ գրեցի նորարմարտայն այնքան ինչ. Ի՞նչ քր. էմմ. ամին:

Էջ 222բ. ...եւ այս գաւազանն իշխանութեան յառաքելոց եւ ի հետեւողացն Նոյնի եկեալ եհաս մինչ ի քր յոհանն օսկերեւոյն... մինչեւ ի մեծ եւ ի հոգեկն վարդապետն իմ եւ առ խղճալիս եւ առ մեղսաներկ անարժան Արարածմ կղակ վարդապետս:

Էջ 268բ. վերջ բանիս զԱրարածմ կղակ վարդապետս տաճարիցն աշակերտ մեծի Գրեւորքի քր երուսաղեմայ հայրապետին յիւնեղիք ի տէր: Չկնի բուն հետեւեալ տեսնին սկիզբն է ստորեւ տեսալց միջի գետ եւ ի յատեն նախագաստեալ ամս:

Էջ 341բ. Սրա վերին նախագաստեալ ներ տեսորով գտեալ ծանիցես:

Էջ 348բ. ՉԱրարածմ կղակ վարդապետս պայտիցն որ ի ստամպոյ. եւ աշակերտ գրիգորի մեծի Պատրիարքի սրբոյ երուսաղեմայ. կարի շէշու սակո իմոյ անկեն ծրեցի ի սուրբ երուսաղեմ գգիքոս զայս. աճէ ամին. յիշեցէ ի տր:

52.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(ՌԵՃԳ = 1724 ԷՆ յԱՌԱՋ:

ՌՈՒՂՄԹԸ 189: — ՄԵԾՈՒՌԹԻՒՆ 12×9×3 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ ԵՐԿՐԵՆ, ԻԼՐԱՅԱՆԿՈՒՄ 8×2.5 սմ.: — ԳՐՈՒ՝ ԵՐԵՐԱՅԻ. ԹԱՆԱՅ ՍԵԼ, ՎԵՐԱԳՐԵՐԵՆ, ՍԳՐԵՄԱՍՏՈՂԵՐՆ ՈՒ ՍԳՐԵՄԱՍՏՈՒՆԵՐ ԿԱՐԵՐԻ. ՍՈՂ՝ 21: — ՆԻՒԹ՝ ՆԱՍՏԱՐԱԿ ԹՈՒՂԹ: — ԳՆՁՄ՝ ԿԱՅՎԱՍՏ ԳՄԱՅԻ, ՈՐԻՄ՝ ՄԻՅԱՆ ՎԵՐԵՐԵՆ ԿՈՒՅՈՒ ՄԱՅ: — ՄԱՎԱՂԱԹԵՍՈՒՄ ՊՆՆ՝ ՊՆՆԻԿ ՆԱՅ: — ՀԱՄԳԱՄԱՐԻՆ՝ ԲԱՆԱԿԱՆ ՏՐԵՍԱԾ, ԿԱՐՁԻ ԵՐԵՐԱՅԻ, ՍԿԻՐԵՆ, ՄԵՆԵՐԵՆ ԵՎ ՎԵՐԵՆ ԹՈՒՅԻՐ ԱՐԱԿԱՆ, ԽՈՒՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԿՐԱԾ, ԲԱՅԵ ԳՐԱԹԻՒՆԵՐ ՍՈՒՄ՝ ԵՐԱՐԱՐ ԱՆԱՅԱՐԱՅ: — ՂԱՏԱՐԱՅ ԹՈՒՂԹ՝ ԼՂ 139ա—140բ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՎԱՐՈՅՆԵՐԸ, ԽՈՐԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՐ:

դազերը յաղը են: — ԳՐԻԶ ԹՈՎՏԱՆԵՆ. տէր եւ տեղ՝ անծանօթ. Թուական՝ անծանօթ, ըսյց 1724 թուին թաւական տալը (տես տակը): — շնորագրիս արդի տէրն է Տէր Հմայեակ քահանայ Ներսէսան:

Մատենան է Աւետարան, որ կը պարունակէ, Մատթէէն՝ էջ 1ա—22ա (սիբրէն մեծ մասը ինչ կած): գիրականութիւն Մարկոսի. էջ 22ա—23ա. նախագրութիւն Մարկոսի՝ էջ 23բ. Աւետարան ըստ Մարկոսի (սիբրէն պակաս)՝ էջ 24ա—65բ. Յորոցեալ առաւօտուն՝ էջ 65բ—66բ. ցանկ Ղուկասոս՝ էջ 66բ—67բ. Ղուկաս՝ էջ 68ա—137բ. ցանկ Յովհաննու՝ էջ 137բ—138ա. նախագրութիւն Յովհաննու՝ էջ 138բ. Յովհաննէս՝ էջ 141ա—188բ. յիշատակարարը ինչպե՛ս է, ըսյց կը մնայ վերջին 189բ. թերթը:

ԹԵԼԱՏԱԿԱՎՐՈՒԹԻՒՆԻՔ (էջ 66բ առաջին գրէն). Համարածման կարգա զսա եւ. գեղաւոր յովանէս գրէա յիշեալ է աք:

Էջ 189ա (կիտատ) ...այլ եւ միայն մնացէ աստ ի գերութիւն ոչ կին ունի եւ ոչ որդի. բայց միայն նա որ ապստոսցէ զեռ ի յայլագրաց. Այլ եւ իտա փափախեց զհեղի. զմբ աւետանս ի յերկրի բուրվարի ի գեղեց ջուգիւղանկ. եւ առաքելք ի հետ եղբորս ի հայրենիս իմ ի յարմարեալ եղբորդոյն իմոյ զօրմանս. որ թէ նա կամեա՝ քհնյ պիտի լինի: այլ դուք ինքեցեք իմ գեղաւթի տալայութեան մեղաց իմոց. եւ յարմարեալ իմ առ հայրենիս իմ: Եւ զմեզ յիշողն յիշեալ լիլի ի քնէ նայ մերոյ ամեն:

Անդ. (այլ գրով). Մեզայոր եւ անտաճան տր՝ մարտիրոսի ձեռամբ գրեցաւ աւետարանի մարկոսի: մարկոսն այլ ձեռացեալ անմեղապիք լինիք զաւարճո անբախտ էր որ օրհնվեցայ թի՛նի աճի՛դ էր դաւթի վարդապետի ձեռամբն:

Էջ 189բ. Գարեթալ յիշեցէ զին զնուստա եւ զղեղաման ստեփաննոս սուտիկ անուամբն իմ քահանայ եւ զործովս հեռացեալ եւ միկառացեալ եմ ի քահանայական կարգէն Ա(ւետ?) զմբ աւետարանս եւ եկի ի յերկրի բուրվարու. վն հատկ եւ նստեալ ծաղկեց ի գեղեց ջուգիւղանկ. ի խնդրոյ պարոն թմամզին եւ զպարոն զարեկինն որ մականունս պ(ար)ոնեա կոչի որք հանրապիք ի ուսմա կարգալով կամ՝ օրինակելով անմեղապիք լիւրեք ծաղկեալ զ շտաղով ծաղկեց զիւր ու գերեկ. քանզի շուտով. կերթայր պարոն դաւրեղին: նա իւր բանն յալղէ. եւ զմեզ յիշողն յիշեալ լիլի ի քնէ նայ մերոյ յաւուրն դատաստանի ամեն: Հայր մայր եւ իմ իմ:

Ինչպէս կը տեսնուի վերջին ստացող մ'է Ստեփաննոս քահանայ, որ ձեռագիրը Բուրվարու Զուգիւղանկ գեղեց եւ բերեալ եւ հնն ծախիք եւ Պարոն թմամզին. վերջինն եղբորդոսն քահանայ պիտի ձեռնադրուի իր հայրենիքը. եւ որովհետեւ թմամզին եղբայրը Գարեթէլ շուտով պիտի երթար հայրենիք, առտի այս երկուքը ձեռագիրը կը յանձնին ծախիք Ստեփաննոս քահանային ծաղկելու համար եւ յետոյ Գարեթէլ լայն նուէր կը առնի իր քահանայացու եղբորդոսին: Ձեռագիրն տեսնուել յետոյ վերջինն քահանայ կը ձեռնարարի 1724 թուին: Ձեռագրին գրութեան թուականը այս թուէն բաւական առաջ պիտի ըլլայ:

Ձեռագրին գրութեան թուականը այս թուին բաւական առաջ պիտի ըլլայ:

53.

ԱՏԵՆԻ ՍԱԿՄՈՍ

?

ԹՈՒՂԹԻՔ 195: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 13X10X4 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մաղուր, միասին: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր. Թանաք՝ սեւ, վերնագրերը, սկզբնատողներն եւ սկզբնատառերը կարմիր. տող 13: — ՆԻԻԹ՝ նասարակ թուղթ: — ԿԱՋՄ՝ կաշեպատ փայտ: — ՄԱՅԱՄԱՅԱՅԱՅ ՊԱՇԱՊԱՆԱՅ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՄԱՅ՝ շատ գէշ, գրեթէ անգործածելի. կազմը քայքայուած, թղթերը սկզբէն եւ վերջէն պակաս. մաշուած, հինած ու մոխրեղան: — ԴԱՅԱՄԱՅ ԹՈՒՂԹԻՔ՝ էջ 15բ իսկ էջ 87բ—88ա հնուծնէն գրերը անյայտացի են, եւ յետոյ նոր ձեռք մը նոսր գրերով գրեր եւ դրսէն սաղմոսի տողեր եւ յիշատակութիւն մը: — ԼՈՒՍԱՅԱՅԱՄԱՅԱՄԱՅ, տակտեր կամ զարդազրեր ընդունվին կը պակսին: — ԳՐԻԶ՝ Ներկողայոյ սարկաւազ. տէր, տեղ եւ թուական անծանօթ, յիշատակարանի բացակայութեան պատճառաւ: — Ձեռագիրն այժմ կը պատկանի Տէր Հմայեակ քահանայ Ներսէսանին:

ԹԵԼԱՏԱԿԱՎՐՈՒԹԻՒՆԻՔ. էջ 88ա. Այս սաղմոս մի փն... յէ քէ նայ ծառայ պետութիւն հասն. շատ բարեւ:

Էջ 1 6ա. Տր նա դաւթի մարգարէի բարեխառութիւն ողորմա մեղաւոր գեոգիս Նիկիւղանին:

Էջ 181ա. Եղոյ կենդանութեան յոյս եւ ապաւէն փրկիչ փարատեցից զսաս անձին իմոյ մարդ աւեր տր: Տր նա դաւթի մարգարէի բարեխառութեան ողորմա՝ մեղաւոր եւ անարժան գեոգիս առաւանդն Նիկիւղոս արքայապետն եւ հաւրն իմոյ աստուծին ամեն:

Վերջին երկուքը առաջին գրէն են. գլխաւոր յիշատակարանը կորուստ թերթերուն մէջ կրնայ ըլլալ:

54.

ԺԱՄԱԳԻՐՔ

?

ԹՈՒՂԹԻՔ 100: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 12X9X2.5 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մաղուր, միասին: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր. Թանաք սեւ, վերնագրերը, սկզբնատողներն ու սկզբնատառերը կարմիր. վարդապետ, կապտոյ, բալապոյ եւ սուկեզո. տող 20: — ՆԻԻԹ՝ նոսր եւ ողորկ մաշակալած: — ԿԱՋՄ՝ կաշեպատ փայտ կապիշներով: — ՄԱՅԱՄԱՅԱՅ ՊԱՇԱՊԱՆԱՅ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՄԱՅ՝ գոյաքցիչ, սկզբէն եւ վերջէն պակասներով: — ԴԱՅԱՄԱՅ ԹՈՒՂԹԻՔ՝ էջ 34բ, 41ա—բ: — ԼՈՒՍԱՅԱՅԱՄԱՅԱՄԱՅ, խորաններ եւ զարդազրեր բաւական լաւ: — ԳՐԻԶ՝ տէր, տեղ եւ թուական ընդունվին անծանօթ: — Ձեռագիրն այժմ կը պատկանի Տէր Հմայեակ քահանայ Յերսէսանին:

Մատենան է Ժամագիրը, որ էջ 1 (կիտատ) սկսած է սարմաներէն, մինչեւ էջ 27բ. Տէր ամենապալ՝ էջ 28ա—29բ. Հրատարիք՝ էջ 30ա—31բ. Մեղայ՝ էջ 31բ—34ա. ապէ՛ս էտը՝ նոր ձեռք մը Ներսէսեք եւ թղթեայ յաւերած մը՝ որ կը բռնէ էջ 35ա—41բ. եւ կը պարունակէ

1՝ Մեղայ ի համար կ'ուսի վերնագրին մէջ "զոր արարեալ է մեծ փարգապետ Հայոց Գրգորի ատթութեանցն":

քանի մը սրբասացութիւններ, գրուած խոշոր բոլորգրով (մէկ էջը 11 տող), ձեռագիրը կը վերջապիւնէ 42ա. Գիշերապաշտաման՝ էջ 42ա—53բ. Առատու ժամուն՝ էջ 53բ—67բ. Արհա-գայի՝ էջ 67բ—75բ. Երրորդ ժամուն՝ էջ 75բ—80բ. Վեցերորդ ժամուն՝ էջ 80բ—85ա. Իններորդ ժամուն՝ էջ 85ա—89բ. Ժամամուտը՝ էջ 90ա—100բ (վերջը կիսատ):

ՅԵՇԱՍՏԱՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Եւ ոչ մի տող:

(Հարսնալիւի)

Հ. Յ. ԱՍԱՆԻՍՏ

ՄԻԻԹՈՐ ԳՕԹԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳԻՐԷ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ՔԱՆՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԻՐԱՆԻՆՔԷ

ՀԱՏԱՌԱՄ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴԱՏԱՎԱՋՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

(Հարսնալիւի)

III.

3. Երբեք: Դատաստանական ապացոյցի այս ձեւը, որ առաջացել է մարդկութեան կրօնական փիլիսոփայութեան առաջին աստիճաններում, պարփակում է մի գաղափար, թէ ապացոյցները պէտք է հիմնուին հաստի վրայ, թէ մարդկային գործերի ու փոխադարձ յարաբերութիւնների մէջ ղեկավարող դեր են խաղում վերին, աներեւոյթ յոգերը, աստուծուն: Իրանը: Երգում, իր հոգեկամք լինելով հեթանոսական կրօնական հայեացքների արգասիք, թէեւ անցաւ քրիստոնէական վարդապետութեան մէջ, բայց հոգեւորականներն ամեն կերպ ձգտում էին սահմանափակել նրա կիրառումն ժողովրդի իրական կեանքում: Ակներեւ է, որ Միսիթար Գօնը էլ սկզբնական սեսակէտից դէմ է դատաւարական այս ձեւի ապացոյցմանը, վասն զի նրա կարծիքով դա արգելուած է քրիստոսից եւ մի մեծ մեղք է. «զի եւ առաքեալ ոչ ասաց՝ երգուայ, այլ՝ երգում. զի ոչ թէ երգուաւ, այլ զսովորութիւնն միայն եցոյց. բայց ինքն ի տեղի երգումն ասէ թէ — քաւ լիցի, որ է մի լիցի, եւ է՝ որպէս եւ քրիստոս ասաց՝ այո՛ւ՝ այո՛ւ եւ ոչ՝ ոչ» (Նախ. Ը, 49): Սակայն ժողովրդի կեանքում երգման սովորութիւնը շատ խորն էր արմատացած, եւ Միսիթար Գօնը էլ, սենեկով, որ անհնարին է դա վերացնել, ստիպուած էր հաշտուել իրողութեան հետ: Նա ընդունում էր, որ երգումը կարելի է

միայն իշխելով, իրեւ մի սովորութիւն, որ վաղուց ի վեր գոյութիւն է ունեցել ժողովրդի իրաւաբանական յարաբերութիւնների մէջ. «եւ արդ՝ ցուցաբ զայս, զի թէ հրամանս տեսն պահեալ էր մի՛ր՝ ոչ կարօտեալ երգման, բայց այժմ վասն սովորութեանցն հարկաւոր լինի, եւ մանաւանդ ի դատաստանի (Անդ՝ եր. 50):

Թոյլադրելով ապացոյցների երգման եղաւնակը, Դատաստանագրքի հեղինակը օրինաւոր եւ ընդունելի է համարում երգումն հետեւեալ դէպքերում.

ա) Երբ միանգամայն բացակայում են վկանների ցուցմունքներ. «Հասարակապէս յամենայն իրս դատաստանի, որոյ վկայ կայցէ մի լիցի երգում. իսկ որոյ վկայ ոչ կայցէ, հարկ է երգում» (Անդ՝ եր. 50):

բ) Երբ դատուող կողմերը ոչ մի կերպով չեն կարողանում փոխադարձ համաձայնութեան գալ:

գ) Երբ հրամայում է երգուել ինքն դատաւորը, այն էլ անպայման իւր ներկայութեամբ: Աներկբայ է, որ այս դէպքում դատաւորը ղեկավարուելու է վերջինչաւ առաջին եւ երկրորդ կէտերով եւ միայն անհրաժեշտ դէպքում է կիրառում իր այդ իրաւունքը, նախապէս զգուշացնելով եւ ուսուցանելով երգողներին երգման մեծ նշանակութեան ու հանդիսութեանը: Ների մասին:

Հայոց Դատաստանագրքի մէջ արծարծած այդ տեսակ հայեացքը երգման նշանակութեան մասին շատ մեծ նմանութիւն ունի բիւզանդական իրաւունքի հետ: Դա այդպէս էլ պիտի լինէր, քանի որ այս հարցում երկու իրաւունքներն էլ ղեկավարում են միեւնոյն ելակետով՝ քրիստոնէական վարդապետութեան ազդեցութեամբ: Բիւզանդական իրաւունքի համաձայն երգումն թոյլադրել է, երբ դատաւարութեան միջոցին բացակայում են օրինակ այլ ապացոյցներ (Ileira LXIX, 2. Coll. IV, Nov. 45):

Հայոց Դատաստանագրքը միանգամայն արգելում է երգումն առ աննշան քաղաքացիական գործերի ժամանակ. «եւ մի լիցի վասն սակաւ իրաց, որպէս թէ տասն դահեկանի, երգում» (Նախ. Ը, եր. 53): Այս դէպքում դատաւորի վրայ պարտաւորութիւն է դրւում մի

1 Zachariae — Geschichte d. griechisch-römischen Rechts. Եր. 398. Համեմատ. նաեւ Законы царя Византия, Греческие законы: 146, 244, 246, 405, 406 եւ 411. Հրատ. Գրեկերի, Թիֆլիզ: